

МАРЧУК АЛЬОНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук

РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

В умовах розбудови в Україні правової держави реформування того чи іншого інституту механізму держави має спиратися не лише на позитивні вітчизняні здобутки, а й, використовуючи порівняльно-правовий (компаративний) підхід, на позитивний зарубіжний досвід у визначеній сфері правовідносин. Як зазначають деякі фахівці, програми реабілітації злочинців не діють так ефективно, як це пропагандується у засобах масової інформації. Зростання кількості засуджених у всьому світі, переповнення в'язниць, «тюремна приватизація», неефективність більшості ресоціалізаційних програм при виконанні покарань – все це стає порогами, на яких остаточно розбивається «виправний ідеал». Саме тому у багатьох сучасних країнах погляди на цілі покарання, у тому числі і його відбування, базуються на теорії безпеки, яка враховує криміногенний потенціал кожного окремого засудженого.

В пенітенціарних системах таких країн як Велика Британія, Німеччина, Ізраїль, Японія, скандинавських країнах на практиці втілюється фактор безпеки. Тюремні служби цих країн визначають криміногенний потенціал кожного засудженого і в залежності від нього, розподіляють до установ виконання покарань або застосовують сучасні альтернативні покарання (домашній арешт, електронний моніторинг та ін). Так, у Великій Британії засуджені класифікуються на категорії (А, В, С, D) в залежності від ступеню вірогідності того, що вони можуть здійснити втечу з місць позбавлення волі і тієї небезпеки, яку вони будуть нести для суспільства. Ступінь відповідальності за здійснення втечі, за яким засуджених відносять до однієї з категорій, визначається за видом вчиненого злочину, строком вироку і наявністю попередніх судимостей. При розподілі засуджених у тюрми відповідного рівня безпеки, враховується також принцип територіальності. Отже, за результатами вивчення злочинець зараховується до певної класифікаційної групи, згідно з якою підлягає направленню для відбуття покарання в той чи інший вид центральної пенітенціарної установи [1, с. 13].

Оцінку безпеки і криміногенних потреб засудженого проводять у скандинавських країнах. До прикладу, у виправних установах Нідерландів функціонує система біометричних даних засуджених. При першому позбавленні волі та прибутті до в'язниці, крім реєстрації даних про в'язня, паспорти містять інформацію щодо спроб і вірогідності втечі засуджених осіб [3, с. 62]. Слід зазначити, що за останні 25 років у Данії кількість засуджених майже не змінюється. Деякі дослідники пов'язують даний факт з тим, що покарання у виді позбавлення волі

застосовується судом у випадках крайньої необхідності і тільки до засуджених з досить високим криміногенним потенціалом.

Законодавча система виконання покарань у Німеччині спрямована на забезпечення громадянам високої ступені безпеки, як і в вищенаведених країнах. У зв'язку з цим суди у Німеччині досить часто призначають покарання у виді позбавлення волі [3, с. 32]. У цьому контексті зазначимо той факт, що для країн Західної Європи характерно короткострокове покарання до позбавлення волі (від 2-х до 3-х років). Таким чином, у 85,5 % засуджених до позбавлення волі строк покарання не перевищував 2-х років. На строк від 2-х до 5 років було засуджено не більше 13, 3 % та вище 5 років – тільки 1, 2 % [3, с. 33].

Зазначимо, що фактор безпеки покладений в основу пенітенціарної політики країни аж ніяк не виключає виправлення засудженого та необхідності застосування до нього різноманітних програм реабілітації. Не врахування цього фактору призводить до негативних наслідків. Так, до прикладу, США зіштовхуються з серйозною проблемою переповнення пенітенціарних установ. Більшість американських дослідників пов'язують це з в'язничною приватизацією, яка повинна відповідати таким цілям як – забезпечення безпеки суспільства шляхом ізоляції засуджених, та їх трудова реабілітація. Як уявляється, на цьому фоні категорія «безпеки» покликана поширювати «тюремну приватизацію» у пенітенціарні системи, практично без соціальної складової виправлення засуджених. Крім того, така пенітенціарна політика дуже обмежує можливості застосування альтернативних покарань, не пов'язаних з ізоляцією засуджених осіб.

Крім того, один із крайніх заходів постпенітенціарного контролю за засудженими – адміністративний нагляд в Україні, досить часто носить декларативний характер та зводиться до виконання звільненими особами зобов'язання щодо реєстрації в органах поліції (від одного до чотирьох разів на місяць). Саме цей інститут потребує удосконалення з урахуванням фактору безпеки.

Проаналізуємо позитивний досвід такого виду постпенітенціарного контролю за особами, звільненими з місць позбавлення волі, як електронний моніторинг. Найбільш ефективно цей інститут використовується у США та Британії. У цих країнах електронний моніторинг застосовується достатньо широко: з метою дотримання вимог застави, як складова умовного засудження, як складова умовно-дострокового звільнення з в'язниці або як складова окремих альтернативних покарань та ін. Але нас цікавить використання електронного моніторингу як превентивного заходу безпеки для окремих категорій правопорушників з метою попередження їх девіантної поведінки, оскільки у цьому разі електронний моніторинг виступає необхідною умовою постпенітенціарного нагляду за особами звільненими з місць позбавлення волі. В США понад 150 тис. осіб звільнених з місць позбавлення волі перебувають під електронним наглядом (переважно ті, хто вчинив статеві злочини, дорожньо-транспортні пригоди або домашнє насильство).

Причому понад 40 тис. злочинців перебувають під електронним наглядом за формулою «24 години на день, 7 днів на тиждень» [4, с. 189].

Широке розповсюдження застосування електронного моніторингу пов'язано з використанням GPS технологій та мобільного зв'язку. У більшості країн вищезазначений інститут використовується до статевих злочинців, яким було заборонено наблизитися менш, ніж на 100 метрів до шкіл, дитячих майданчиків або певних інших громадських місць, в який і встановлювалися відповідні датчики. Штат Флорида є лідером за масштабами використання електронного моніторингу в США. Найбільша цільова група статевих злочинців перебуває у штаті Каліфорнія (4 тис.) [4]. У США та Великобританії від злочинців, які знаходяться під таким наглядом, вимагається мати постійне місце проживання та телефон у місці проживання. Учасник програми повинен дотримуватися встановленого графіку перебування під електронним моніторингом. Порушенням умов даного превентивного заходу вважається: 1) пошкодження електронного браслету або спроба його зняти; 2) пошкодження електронного обладнання, встановленого у місці проживання особи; 3) порушення інших умов, передбачених програмою.

У вищезазначених країнах загальне управління та координацію діяльності здійснюється Відділом електронного моніторингу, який має статус структурної частини Національної служби пробачії.

Оцінюючи перспективи реформування заходів контролю дільничних офіцерів поліції щодо осіб, звільнених з місць позбавлення волі за допомогою електронного моніторингу до законодавства України, варто надати чіткі рекомендації щодо подолання «кризи пост пенітенціарного впливу», а саме : 1) застосування електронного моніторингу як заходу безпеки суспільства для окремих категорій осіб, що звільняються з місць позбавлення волі з метою попередження їх девіантної поведінки (особливо це стосується осіб, що вчинили тяжкі злочини, яких в Україні нараховується близько 35%); 2) проаналізувати чи існує у сучасній Україні необхідність постпенітенціарного нагляду за категорією засуджених до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, оскільки більшість держав для застосування постпенітенціарного нагляду орієнтується на так званих «невиправних» злочинців (наприклад, статевих злочинців). 3) розглянути чи доцільно реалізовувати адміністративний нагляд органами Національної поліції, чи можлива передача цих функцій органам пробачії та відповідним відділам, які будуть здійснювати заходи безпеки і контролю за певними особами, звільненими із місць позбавлення волі.

Одним з головних напрямків реформування української пенітенціарної системи має бути реформування, певною мірою, застарілої системи установ виконання покарань з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду. Однак застосовувати його необхідно з урахуванням економічних, політичних, культурних та інших особливостей держав, традицій і менталітету громадян. І все ж критичне осмислення і вико-

ристання передового пенітенціарного європейського досвіду безсумнівно, прискорить процес реформування кримінально-виконавчої системи України і сприятиме її наближенню до міжнародних стандартів.

Список використаної літератури:

1. Prison walkthrough – Questions. Understanding your sentence.. Criminal Justice System. – 13 September. – 2017. – 213 с.
2. Закордонні в'язниці: особливості архітектури, будівництва та обладнання // Аналітичний огляд з пропозиціями. – М., 2011. – С. 61-62.
3. Strafrechts pflege in Deutschland: Faktenund Zahlen. Bonn, 1996. – S. 32.
4. Community Corrections. Electronic Supervision Program [Електронний ресурс]. Джерело доступу – www.mcscs.jus.gov.on.ca/english/corr_serv/comm_corr/elect_mon/elect_mon.html

Ключові слова: покарання, виправлення, засуджені.

Ключевые слова: наказание, исправление, осужденные.

Key words: punishment, correction, convicted.

ІЗОВІТА АНДРІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЖЕРТВ ЗЛОЧИНІВ

Проблеми захисту прав та законних інтересів жертв злочинів, ефективного їх поновлення, своєчасного відшкодування збитків, що спричинені злочинним посяганням, залишаються надзвичайно актуальними.

За статистичними даними в Україні тільки протягом 2018 року від злочинів потерпіло 345 тисяч осіб, з них від тяжких та особо тяжких злочинів – 137 тисяч осіб [1]. І хоч у більшості випадків потерпілі в рамках судового процесу мають змогу реалізувати своє право на відшкодування завданої шкоди, на практиці вони зіштовхуються з набагато більшою кількістю проблем соціального та психологічного характеру, які потребують швидкого вирішення.

Проблема реабілітації жертв злочинів почала активно висвітлюватись в кінці минулого століття. Цьому процесу сприяла активна нормотворча діяльність в цій сфері як на міжнародному рівні, так і на рівні окремих держав. Фундаментальним міжнародним документом, який закріпив основні засади поводження із жертвами злочину, стала Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, яка була рекомендована для прийняття Конгресом Організації Об'єднаних Націй з метою запобігання злочинності та